

..... de Kauri Schelp

door **Gi Mateusen**

afb 1 - hoedje Lega

Deze mooie witglanzende schelp van de porceleinslak werd (en wordt) veelvuldig gezien en gebruikt in diverse landen in Zwart-Afrika, maar ook bij talloze andere niet-Afrikaanse volkeren in Azië, Oceanië enz.

Kaurischelpen werden vooral in de Indische en Stille Oceaan aangetroffen. Één soort is een zeer bijzondere rol gaan spelen, en die kaurischelp brengt ons bij de wereldhandel, waaronder ook de slavenhandel, die mede voor de enorme verspreiding van de kauri heeft gezorgd.

Er zijn zo'n 200 soorten kaurischelpen en de kaurischelp die wij bedoelen kreeg zijn naam omwille van zijn economische rol: Zijn wetenschappelijke naam is namelijk "Cypraea Moneta", waarbij de term 'moneta' duidelijk verwijst naar zijn functie als munt en de naam Cypraea verwijst naar het eiland Cyprus, waar Aphrodite als godin van de vruchtbaarheid werd vereerd (A). Want Cyprus staat voor het Griekse Kupris, een bijnaam van Aphrodite. "Aphroditisch geld" dus, 'liefdegeld', maar ook "Cyprisch geld", wat in de context van de huidige financiële crisis een wonderlijke vergelijking van economische werelden oplevert!

Op dit kleine hoedje van de Lega is duidelijk het verschil te zien tussen de cyprea moneta en de grotere variant, wellicht de cyprea annulus (afb 1).

De ovale opening in de schelp doet denken aan een vulva, wat in vele culturen ook als zodanig herkend werd, waardoor de gedachte postvatte dat het dragen van deze schelp de vruchtbaarheid en een voor spoedige zwangerschap zou bevorderen.

Maar bovenal werd de kaurischelp de munt van de vroege wereldhandel. Kaurischelpen waren een handig betaalmiddel voor kleine uitgaven, voor grote verhandelingen kwamen eerder edelmetaal of muntstukken in aanmerking. Maar toch kon ook de aankoop van een slaaf vaak (deels) wel met kauris betaald worden.

De kaurischelp kon die plaats als munt veroveren daar ze aan de verschillende **voorwaarden van een munt** voldeed:

1- door kleur, glans en vorm zijn ze als aantrekkelijk prestige-voorwerp duidelijk herkenbaar.
2- ze zijn hard en daardoor duurzaam als muntgeld, ook in intensief gebruik.

3- ze zijn betrekkelijk zeldzaam en niet na te maken, er is geen gevaar dat plots grote hoeveelheden op de markt kunnen worden gegooid, valsmunterij is zo goed als uitgesloten

4- ze waren over grote delen van de wereld bekend en daardoor

een internationaal betaalmiddel
5- ze vertonen geen nationale of andere symbolen en dus aanvaardbaar zowel voor grote koninkrijken als voor gebruik in kleine inlandse dorpen

6- Om als munt te kunnen gelden is eenvormigheid nodig en moeten ze gemakkelijk te hanteren zijn.

7- Daarbij is een standaardgewicht belangrijk: de Cypraea Moneta weegt iets meer dan één gram en een 880 stuks gingen in één kilogram. Ze konden dus in kleine en grote hoeveelheden makkelijk worden vervoerd en ondergingen geen nadelige invloed van zand en water (zelfs zout zeewater).

De Cypraea Moneta heeft voor zijn voortplanting en groei de warme wateren van de Indische Oceaan nodig, met een voorkeur voor de Malediven. Deze schelp voldoet meer dan de andere Cypraea-soorten aan voornoemde voorwaarden door zijn heldere eenvormige witte kleur - het Italiaanse

woord voor kauri is "porcellana"-en zijn standaardgrootte. Andere kaurisoorten vertonen een geelachtige ring.

Op de Maladiven groeide de kweek en handel in kaurischelpen uit tot een echte industrie. De vrouwen weefden matten van de blaren van de kokospalm zodat de weekdieren er zich aan konden hechten, wat het oogsten vergemakkelijkte. Op deze manier konden zo'n 12.000 exemplaren per dag verzameld worden. Oudere bronnen vermelden dat per dag wel 50.000 stuks bijeen werden gebracht.

Het oogsten ervan was echter niet zo eenvoudig en vond plaats 3 dagen voor en 3 dagen na volle en nieuwe maan. Alleen ongeschonden schelpen kwamen werden geaccepteerd voor verdere verwerking. Die bestond uit het begraven van de kauri gedurende enkele weken, zodat het vlees in de schelpen kon rotten en verteren. Daarna werden ze in water gewassen totdat ze hun heldere schitterende kleur kregen.

Voor de inwoners van de Maladiven was de ruil van schelpen voor rijst meer dan welkom. De minder dan 300 km² oppervlakte boden te weinig vruchtbare grond voor de haast 300.000 inwoners. Overigens, ook nu nog trekken vrouwen en meisjes tot aan hun heupen de zee in en kloppen zij de schelpen van rotsen en riffen (B).

De Sultan van Malé (hoofdstad van de Maladiven) had een monopolie op de handel in kauris, welke hoofdzakelijk met China en India verliep. De oorsprong van de kauri als betaalmiddel ligt waarschijnlijk in China, zo'n 3000 jaar geleden, waar het klassieke karakter voor 'geld' - en ook van welvaart en geluk - afgeleid is van de vorm van de kauri in gestileerde vorm

Het waren de Arabieren die het eerst de schelpen 9000 mijlen ver verscheepten via de Rode Zee naar Egypte en later over land door de Sahara tot in West Afrika. Op die manier kwamen ze ook in Sudan terecht.

Een andere handelsroute, die zeker zo lucratief bleek te zijn, was de directe zeeroute van de Maladiven naar West Afrika. Al in de 16e eeuw begrepen de Portugezen die de Maladiven aandeden op weg naar Indië, dat zij met de kaurischelpen grote winsten konden maken. De kauris konden als ballast dienen, noodzakelijk voor de scheepsstabiliteit, ballast die op de plaats van bestemming ook nog eens te gelde kon worden gemaakt. Uit een contract blijkt dat de Portugezen al in 1515 vanuit de Maladiven 24 ton kauri mochten verscheppen (A). Ook de Engelsen en de Hollanders hadden deze aantrekkelijke handel snel begrepen. Doordat hun reizen door de heersende winden echter niet steeds via Afrika verliepen, ontstond in London en in Amsterdam een intensieve handel in kaurischelpen, waarvan de prijs rechtstreeks in relatie stond met de slavenhandel. Deze betaalschelpjes werden door de Hollandse slavenhalers 'boesjes' genoemd. In Zeeland, waar je op de kust van Walcheren ook nu nog wel eens een kauri kan tegenkomen, worden ze 'keutjes' genoemd. Ze zijn daar terecht gekomen na schipbreuken van Oost-Indiëvaarders o.a. in 1697 en 1738.

De kauris als betaalmiddel (A)

: De eerste slaven die de Portugezen in het midden van de 15e eeuw maakten, waren bestemd voor plantages op de Canarische en Kaapverdische eilanden. Zij werden in Afrika betaald met Europese paarden (10 tot 15 slaven voor één paard), wat natuurlijk een erg on-

handige manier van betalen was.

Gemakkelijker al waren de bronzen manilla's als betaalmiddel. En natuurlijk ook goud: Er bestond ook - wat men pleegde te noemen - de "ounce - handel": een slaaf kostte één ounce (28,35 gr) goud. Maar het goud wilde men vooral verdiënen en liever niet uitgeven.

Al met al was het bepalen van het bedrag dat voor slaven moest worden betaald een vaak ingewikkelde aangelegenheid. Betaling bestond dan uit verschillende soorten goederen, waarna kauris het bedrag konden volmaken tot wel de helft van de prijs, of zelfs de volle prijs. In een contract werd een bedrag van 6370 kauris als prijs voor 1 slaaf genoemd.

Voorbeelden van het kauris waarde-equivalent

zoals bleek uit handelsovereenkomsten (C):

- Vanaf de 14de eeuw wordt de kauri in Oost-Afrika tot in Soudan als geld gebruikt.
- Zoals genoemd kostte in 1723 een slaaf ruim 200 pond aan kauris.
- Rond 1750 diende men in Kongo voor een pistool 3500 kauris neer te leggen.
- In 1800 was in Engeland een pond kauris 1 shilling waard, terwijl men in Guinea in die tijd voor 3 kauris een duit of een lichtekooi kon krijgen.
- Rond 1850 kreeg je in Sudan voor 1 Thaler 2120 kauris.
- In West-Afrika was de waarde van 3 Eng. Pence 2000 kauris.
- Ook in West-Afrika, in Dahomey kon men voor 2,5 Duitse Mark 100 kauris krijgen.
- Voor een koe moest men in 1911 in Uganda 2000 kauris betalen.
- Nog in 1920 betaalden welgestelde Moslims voor een concubine tussen de 200 en 300.000 kauri (A)
- in 1950 kon je nog op plaatse-

lijk markten met kaurischelpen eten kopen.

- Nog in 1960 moest een Nederlandse expeditie in Nieuw Guinea onderbroken worden om uit Oostafrika kauris te laten overkomen om de dragers te betalen.

Zeker in het binnenland van Papua Nieuw-Guinea hadden de kauris een uitzonderlijke waarde. Deze bruidshoofdfooi (afb 2) bestaat uit smalle panden bezet met kaurischelpen en eindigt in een gestileerde

kop van een krokodil.

- De betekenis van de kauri als geldwaarde wordt benadrukt door de afbeelding van deze schelp op een muntstuk in 1971 in Guinea en in 1979 in Ghana.

(C)(afb 3)

Eigenlijk waren kauris hét betaalmiddel voor alle financiële transacties op heel veel plaatsen op de wereld:

de waarzegger betalen, boetes af te handelen, begrafenissen betalen en initiatie in geheime genootschappen afkopen.

En dus waren kauris veelal ook het aangewezen middel om de bruidsschat te regelen, een gebruik waarnaar bijvoor-

beeld verwezen wordt op (afb 4) spreekwoordendeksels bij de Woyo in Cabinda. Deze houten deksels werden in opdracht van de vrouwen gesneden bij spannende momenten in het huwelijk. Zo'n deksel met een duidelijke voorstelling op het etenspotje van de man was als een rebus met een belangrijke boodschap van haar, in de vorm van een spreekwoord. Met ook als neveneffect, dat ook de andere mannen meteen zagen, dat er wat aan de hand was. Als op zo'n deksel de kaurischelp is afgebeeld, wordt hiermee verwezen naar de bruidsschat. De vrouw wil hiermee duidelijk maken dat de bruidsschat dan wel is betaald maar dat dit alléén niet voldoende is om een goede echtgenoot te zijn.

Hoe werd er lokaal in het dagelijks leven met de schelpjes handel gedreven? Want elk schelpje afzonderlijk tellen was voor wat grotere bedragen haast ondoenlijk. In de verschillende regio's waren daar ook verschillende gebruiken voor:

Ze werden bijvoorbeeld geteld in groepjes van 5 (het aantal vingers aan 1 hand), terwijl ze in de kuststreken gewoonlijk werden doorboord en in slierten van 40 stuks geknoopt. Om snel te tellen namen de Ewe 20 x 3 schelpen en voegden er dan 10

aan toe, een totaal van 70.

De Igbo telden dan weer in groepen van 6 en vormden daarmee hoopjes van 60 stuks. En zoals eerder genoemd, bij grote bedragen werden kauris in de handel per kg afgewogen.

Devaluatie :

Twee factoren deden de koers van de Kaurischelp kelderen.

- 1- Valsmunterij door gebruik van andere kauri-soorten.
- 2- Het invoeren van personenbelasting.

Toen in 1844 een kapitein geen kaurischelpen kon verkrijgen op de Malediven, vond hij daarvoor een oplossing op Zanzibar, waar een grotere variant van de kaurischelp, de *Cypraea annulus* werd gevonden en die men er tot kalk verwerkte. Het bijvoeglijk naamwoord *annulus* (Latijn) betekent ring en verwijst naar de gele ringvormige tekening op de schelp, de toepasselijke Engelse benaming is dan ook *Gold-ringer Cowry*. Deze schelp is ook groter dan de *Cypraea moneta*. Door de vier maal lagere aankoop prijs en de kortere zeereis naar Europa, zag hij zijn ruime voordeel en kocht hij de *Cypraea annulus* in. Het vermengen van deze goedkopere schelp met de *Cypraea Moneta* had echter het effect van valsmunterij en daarmee grote invloed op de economische waarde van de kauris (D).

Een zeker zo belangrijke factor in de waardedaling van kauris werd gevormd door de kolonisatie van Afrika en daarmee de introductie van muntgeld en een belastingsysteem. Het invoeren van een belasting had tot gevolg dat massale hoeveelheden kaurischelpen uit de spaarpotten van de inwoners op de markt werden goegoid. Ze konden echter niet omgeruild worden tegen de munt van de kolonialen en de waarde stortte in tot één vierde

van hun waarde.

Deze inflatie had nog als praktisch gevolg, dat de steeds toenemende hoeveelheid schelpen die nodig was voor een transactie het transport van de schelpen veel te duur maakte. Het transport begon meer te kosten dan de waarde zelf.

En toen de kolonisator overal zijn eigen munt als verplicht betaalmiddel invoerde betekende dit het einde van de kaurischelp als algemeen aanvaarde munt. Maar toch bleef men in kauris omrekenen, ook al werd er nu naast muntgeld ook met koper, brons, zout, stofgoud, kolanoten etc. betaald, een niet ongebruikelijke gang van zaken bij de overgang naar een nieuwe munt.

De kauris als kostbaar kleinood.

De kostbaarheid van een voorwerpje maakt het veelal ook geschikt als sieraad. En zo is het betaalmiddel kauris ook zeker zo bekend als kostbaar kleinood en als sieraad. Honderden voorbeelden zijn hiervan te tonen, maar ik zal me beperken tot enkele in het oog springende, afkomstig van verschillende plekken op de wereld:

- Zo trokken de Naga in India

bij volle maan op koppensnel-
afb 6, Bakuba

expeditie. Op hun rituele
omslagdoeken

(afb 5, zie links) verbeelden de cirkels van kaurischelpen de maan. Sommige doeken vertonen een gestileerde mensfiguur van kaurischelpen. Deze symboliseert het slachtoffer van de drager van het doek (E).

- Het meest opvallend is natuurlijk het gebruik van kauris als kostbare decoratie op **kleding**, van **rituele voorwerpen**, op **maskers** e.d., wat we bij allerlei volkeren over de hele wereld tegenkomen.

- Zo is bij de Bakuba (afb 6, zie boven) in Congo het

gebruik van de kauris voorbehouden aan de koningen want wit is de kleur van rijkdom en welvaart. Kuba hoofdtooien als deze maken deel uit van een geheel van **kledij**. De kauris zijn voorbehouden aan de mannelijke hooggeplaatsten.

- Bij de Yoruba zijn de kaurischelpen het symbool van handel en welvaart die de god-

heid Eshu brengt.

Deze **rituele** fluit (*afb 7*) met lange kaurislierten is daar een voorbeeld van. Ook de kauris-manteltjes van Ibeji's zijn heel bekend. En even rijk met kauris bezet is deze Haussa bruidsmantel (*afb 8 - rechts*).

- Een voorbeeld van kauris op een masker is dit typische platte **masker** (*afb 9, volgende blz*) van de Lele, een volk in de Congo dat in nauw contact stond met de Kuba. En ook in heel andere delen van Afrika vind je maskers met veel of weinig kauris.

- Ook op **beelden** treffen we kauris aan als decoratie, maar ook in een magische vormfunctie ter plaatse van natuurlijk de **vulva**. Talloos zijn dan ook de voorbeelden, waarin kauris gedragen worden als vrucht-

baarheids-middel, zoals in *afb 10 (boven)*, op een popje uit het Mandara-gebergte in Kameroen.

Maar ook op de **navel** van beelden, de plaats waar het leven wordt doorgegeven, kun-

nen we een kauri tegenkomen. Deze kleine stamper van de Bakongo (*afb 11*) is daar een voorbeeld van. Hier zit de navelkauri op het bekende doosje op de buik, gevuld met magische krachtstoffen (veelal met een

afb 9

spiegeltje afgesloten).
Ook kun je kauris als **ogen** in beelden tegenkomen, zoals hier in een Lega beeld

(afb 12, rechts) en (afb 13 - boven) als **mond**, zoals in dit Songye paspoort-masker van het Kifwebe type.

De kracht in de kauris:

Uit voornoemde voorbeelden volgt niet alleen de kostbaarheid van de kauris, maar ook kracht, die aan kauris werd toegeschreven.

Niet verwonderlijk daarom, dat de kaurischelp ook als geneesmiddel werd gebruikt. Tot poeder gemalen werd (wordt) het door plaatselijke genezers bijvoorbeeld als zalf in het oog aangebracht bij cataract, wat het probleem alleen maar vergroot ...

Ook bij ingewikkeld rekenwerk konden kauri helpen, en verder als een soort dobbelstenen of ons 'kruis of munt' bij allerlei spellen, zoals de bordspelen Pachisi en Ashta Chamma. En dus werd er ook mee gegokt, soms met desastreuze gevolgen.

Waarzeggers gebruiken kaurischelpen om orakels te raadplegen. Voorbeelden daarvan vind je op allerlei plekken in Afrika, zoals bij de Yoruba, de Dogon en in Senegal.

Deze vormen van waarzeggerij zijn nog steeds in gebruik, niet alleen in Afrika, maar ook in de diaspora : De Yoruba mystiek vinden we terug in de Santeria (Cuba) en bij cultussen in Brazi-

En zo 'leeft' de kauri nog steeds voort, ook lang nadat zijn functie als algemeen betaalmiddel heeft afgedaan.

Gi Mateusen

Bibliografie :

- A - Reader, John - "A biography of the continent Africa" New York, 1997.
 Zeer gedetailleerde informatie over de kauri als betaalmiddel.
 B - Wirtz, Christine - in tijdschrift Mare (1997 nr 2)
 C - Von Hofrichter, H.P. - "Kauris Kulturgeschichte" Henstedt-Ulzburg, 1991.
 D - Opitz, J.Charles - "An Ethnographic study of traditonal money" Florida, 2000.
 Wellicht het meest interessante boek in dit verband, met veel verwijzingen naar diverse culturen.
 E - Oei, Loan - "Pracht en kraal" Amsterdam, 2006.
 F - Chambord, Joseph - "Les Cauris" Paris, 2004.
 G - Paine, Sheila "Amulets" London, 2004.
 H - Döbler, H "Vom Muschelgeld zum Markenartikel" München, 1974.
 I - Beart, Ch. "Jeux et Jouets de l'Ouest Africain. Dakar" 1955.
 J - Bouttiaux, A.M. e.a., "Costumes et textiles d'Afrique" 2008.
 K - Cribb, JOE. "Money, from cowrie shells to credit cards" London, 1986.
 L - Lefèvre, J.Y & Cheikh Gnamba - "La magie Africaine- les cauris: paroles des dieux" 1995.
 M - Verdere informatie ook in Numismatische en Maritieme tijdschriften.

Lijst van afbeeldingen :

- de afbeeldingen 1,2,6,7,8,9,10,11,13 : collectie Mateusen
- afb 4 uit "Spreekwoorden in beeld", uitg. Afrika Museum B&D
- afb 5 :uit "Pracht en kraal", uitg. Tropenmuseum. Amsterdam.
- afb 12 : uit "Bela Hein" ,Galerie Bernard de Grunne, Brussel.